

Maciej Grochowski

Instytut Języka Polskiego PAN

Części mowy i ich klasyfikacje

1. Części mowy to klasy funkcjonalne jednostek leksykalnych danego języka naturalnego, wyróżnione na podstawie kryteriów gramatycznych lub semantyczno-gramatycznych. Idea podziału wyrazów na klasy różniące się swoimi rolami w gramatyce wywodzi się z tradycji filozofii antycznej. W gramatyce greckiej Dionysiosa Traka wyodrębnionych zostało osiem części mowy (imię, zaimek, słowo, imiesłów, przysłówek, przyimek, spójnik, rodzajnik), w gramatyce łacińskiej (gdzie nie było rodzajnika) dodano wykrzyknik. Podział taki przetrwał w gramatykach wielu języków nowożytnych do XVIII wieku, następnie rozbito imię na rzeczownik, przymiotnik i liczebnik, imiesłów uznano za formę czasownika, wyróżniono partykułę (Jodłowski 1971: 12) (por. też Bogusławski, Drzazgowska 2016: 598–622, 632–634; Arnauld, Lancelot 1991; Stankiewicz 1994; Bartmiński, Nowosad-Bakalarczyk 2003).

Z historii gramatyki, w tym polskiej, znane są klasyfikacje oparte na podziałach logicznych, przez wyliczenie klas (typologie) i klasyfikacje łączące oba sposoby wyróżniania klas. Nie da się pogodzić poprawności logicznej podziału (ze względu na częste odstępstwa od reguł), homogeniczności kryteriów podziału z ich merytoryczną rzeczowością (dostateczną ogólnością i zarazem konkretnością, a także ścisłością). Na przykład rzeczowniki nazywają nie tylko przedmioty (por. np. *biel*, *siwienie*, *wierność*), nie wszystkie rzeczowniki odmieniają się przez przypadek i liczbę (por. np. *atelier*, *żelazo*, *sanki*), nie wszystkie przymiotniki są odmienne (por. np. *bordo*, *orange*, *khaki*). Przyimki, spójniki i zaimki względne są dość powszechnie opisywane jako leksemy łączące, ponieważ jednak w wypadku każdej z tych trzech klas łączone obiekty są pod względem gramatycznym różne, określenie „leksemy łączące” nie pełni funkcji wyjaśniającej, jest tylko ogólnikową etykietką, zastępującą opis. Takimi samymi pustymi etykietkami są wyrażenia „leksemy samodzielne/niesamodzielne”. Podziały przez wyliczenie, budzące istotne i uzasadnione wątpliwości metodologiczne, mogą dokładniej odzwierciedlać klasy jednostek i różnice między klasami, niż podziały na wykluczające się podzbiory.

Bez podziału wyrazów na części mowy nie da się zbudować gramatyki. Żeby ustalać reguły łączenia jednostek języka w konstrukcje, trzeba dysponować klasami jednostek i opisami ich właściwości. Z drugiej strony każdej próbie wyróżniania klas towarzyszy świadomość, że natura poszczególnych klas i ich wielkość nie są jednakowe. Są części mowy otwarte, to znaczy

takie, że należące do nich wyrazy, odnoszące się z reguły do pewnych fragmentów świata, np. rzeczowniki czy czasowniki, mogą być tworzone w zależności od potrzeb użytkowników języka, a kwalifikacja nowych jednostek do takich klas ma charakter prognostyczny (Laskowski 1981). Są części mowy zamknięte, np. partykuły czy spójniki, tworzone w wyniku badań językoznawców przez w miarę stabilne zbiory wyrazów, które nie mają odniesienia do świata pozajęzykowego (odrębny status mają wyrazy ujawniające mówiącego), lecz odnoszą się do innych obiektów językowych, współwystępujących z danymi lub wymaganych przez nie. Rozróżnienie to ma swoje źródła w Arystotelesowskim przeciwstawieniu wyrażen katecorematycznych i synkatecorematycznych, upowszechnionym w nauce polskiej przez Tadeusza Kotarbińskiego (1961: 645), a w lingwistyce polskiej przez Stanisława Karolaka (1990, 1999: 639–641, 646–647, 650, 2002). Należy jednak podkreślić, że nie ma ścisłej odpowiedniości między opozycją wyrażen o funkcji ekstratekstualnej i intratekstualnej (jedna z wielu par terminów stosowanych przez Karolaka w tym odniesieniu) a opozycją klas części mowy (por. też Grochowski 2014b).

Przedmiotem kwalifikacji gramatycznej są jednostki leksykalne (leksemy) bez względu na liczbę wyrazów graficznych/fonologicznych, z jakich się składają (Bogusławski 1976, 1978). Przed kwalifikowaniem jednostek do klas wymaga rozwiązania, przynajmniej na potrzeby danej klasyfikacji, problem homonimii gramatycznej leksemów (por. np. Danielewiczowa 2012ab; Grochowski 2014a; Grochowski, Kisiel, Żabowska 2014). Istnieniu jednostek tożsamych kształtowo, a reprezentujących klasy różne, nie da się zaprzeczyć.

Nie było i nie ma jednej, powszechnie obowiązującej klasyfikacji gramatycznej jednostek. Dzieje językoznawstwa polonistycznego potwierdzają pogląd, że liczba klas gramatycznych jednostek zależy od kryteriów podziału, stopnia ich szczegółowości i ścisłości, celu badań i woli badacza. Ewolucję badań nad częściami mowy w odniesieniu do polszczyzny odzwierciedla literatura dotycząca historii językoznawstwa teoretycznego i polonistycznego (por. Bogusławski, Drzazgowska 2016; Heinz 1978; Jodłowski 1971; Laskowski 1999ab; Porzeziński 1923; Skarżyński 1994, 2001; Ulitzka 2008; Urbańczyk 1993). Ewolucję kryteriów podziału jednostek i przegląd ich klasyfikacji w XX wieku, przede wszystkim w jego drugiej połowie, i na początku XXI wieku przedstawia niniejsze opracowanie.

Odrębnym problemem metagramatycznym jest adekwatne definiowanie wyróżnionych klas leksemów. Z tego, że przeciwstawione sobie klasy wykluczają się i że możliwa jest kwalifikacja niebadanych wcześniej jednostek do tych klas, nie wynika, że zbudowanie niezależnych definicji poszczególnych klas jest realne. W definicjach jednych klas występują z reguły nazwy innych klas albo dlatego, by ujawnić kontrast między nimi, albo dlatego, by pokazać, że konstytutywną cechą danej klasy jest określony rodzaj związku z obiektami innej klasy. Błędnych kół w definicjach poszczególnych części mowy można by uniknąć (najłatwiej błędnych kół bezpośrednich, typu „przysłówek to część mowy, która konotuje czasownik, przymiotnik lub inny przysłówek”) pod warunkiem zbudowania określonego metajęzyka gramatyki i jego aplikacji do charakterystyki części mowy. Autorom klasyfikacji problem ten był najprawdopodobniej obcy.

2. W XIX i w pierwszej połowie XX wieku dominowały kryteria semantyczne podziału wyrazów (leksemów) na części mowy. Jeden z najbardziej znanych podziałów wyrazów na części mowy, przez wyliczenie ich klas, wprowadził do gramatyki polskiej w 1921 roku

Stanisław Szober (1957: 92–105). Operowano nim w literaturze językoznawczej do końca lat 60. XX wieku. Szober oddzielił znaki uczuć (wykrzykniki) od znaków przedmiotów myśli, wśród których wyróżnił znaki przedmiotów (rzeczowniki i zaimki rzeczowne), właściwości przedmiotów (przymiotniki, liczebniki i zaimki przymiotne), właściwości stanów i czynności przedmiotów (czasowniki), właściwości cech (przysłówki, zaimki przysłowne i przysłówki liczebnikowe) oraz znaki stosunków (spójniki, przyimki i partykuły). Podział ten krzyżuje się z dwoma innymi, mianowicie według wartości funkcjonalnej wyrazów i ich stosunku do innych wyrazów w zdaniu. Z punktu widzenia wartości funkcjonalnej Szober rozróżnia wyrazy oznaczające (wykrzykniki, rzeczowniki, przymiotniki, czasowniki, przysłówki z wyjątkiem liczebnikowych, spójniki i przyimki), wskazujące (zaimki i partykuły) i oznaczająco-wskazujące (liczebniki i przysłówki liczebnikowe). Wyrazy, których „funkcja polega na wyrażaniu stosunków zachodzących między innymi wyrazami w zdaniu” (Szober 1957: 92), nazywa niesamodzielnymi, są to przyimki, spójniki i partykuły; wszystkie pozostałe uważa za samodzielne.

Niemal w tym samym czasie co Szober, system części mowy buduje **Jan Łoś** (1923: 287–408) w pierwszym rozdziale „Składni” (piątej części „Gramatyki języka polskiego” T. Benniego, J. Łosia, K. Nitscha, J. Rozwadowskiego, H. Ułaszyna z 1923 roku), stanowiącej poprawioną wersję jej I wydania z 1915 roku (w ramach dwutomowej pracy zbiorowej „Język polski i jego historia z uwzględnieniem innych języków na ziemiach polskich”). Należy zaznaczyć, że Łoś wylicza te same dziesięć części mowy co Szober, w osobnych paragrafach, i w żaden sposób ich nie grupuje. Na początku każdej charakterystyki wymienia istotną cechę danej części mowy. Cechy te nie są podporządkowane jednej określonej kategorii. Rzeczownik jest nazwą przedmiotu, przymiotnik wyraża cechę, w zdaniu jest przydawką albo orzecznikiem. Liczebniki porządkowe mają te same funkcje syntaktyczne co przymiotniki, a liczebniki główne *jeden, dwa, trzy, cztery* należą do kategorii przymiotników, pozostałe do kategorii rzeczowników. Zaimki wyrażają pojęcie substancji lub cechy, dzielą się na rzeczownikowe i przymiotnikowe. Właściwościami czasownika są strona, sposób (aspekt), tryb, czas, osoba, liczba. Przysłówek jest określeniem czasownika. Przyimek jest wyrazem formalnym, ma tę samą funkcję syntaktyczną co końcówka przypadkowa. Spójnik wiąże wyrazy lub zdania i wydatnia zachodzący między nimi stosunek równorzędności lub nierównorzędności. Wykrzyknik nie należy do zdania, jest językowym symbolem afektu, któremu ulega mówiący (Łoś 1923: 288, 325, 326, 327, 332, 355, 360, 364, 370).

System części mowy, czyli kategorii wyrazów, w gramatyce **Henryka Gaertnera** (1938: 144–206) różni się od gramatyki Szobera zdecydowanie bardziej rozbudowanym, ale oryginalnym aparatem terminologicznym i szczegółowością podziałów niż samą koncepcją merytoryczną. Gaertner (1938: 5) wyróżnia wśród wyrazów, które samodzielnie mogą być powiedzeniami, wypowiedniki zamierzone, inaczej znaczniki, które są „wynikiem świadomego zamiaru osoby mówiącej”, oraz wypowiedniki odruchowe (wykrzykniki), „będące odruchem fizjologicznym na skutek stanu uczuciowego”. Znacznikami są rzeczowniki, przymiotniki, liczebniki, zaimki, czasowniki i przysłówki. Powiedzeń nie mogą stanowić samodzielnie spójki (spójniki i przyimki), tworzą one powiedzenia dopiero w połączeniu z jednym lub kilkoma znacznikami, np. *przy domu, aby kupić, niech zrobi* (Gaertner 1938: 6). Niektóre klasy wyrazów zostały poddane wielu szczegółowym podziałom z punktu widzenia znaczenia

i funkcji. Gaertner rozróżnia m.in. rzeczowniki konkretne i oderwane, osobowe i nieosobowe, żywotne i nieżywotne, pospolite i własne; rzeczowniki pojedyncze i mnogie (*singularia* i *pluralia tantum*). Jako funkcję przymiotników i przysłówków traktuje ich stopniowalność. Zaimki dzieli ze względu na ich stosunek do imion na rzeczowne, przymiotne i liczebne oraz osobno ze względu na liczne funkcje semantyczne; wyróżnia m.in. zaimki osobowe, wskazujące, dzierżawcze, upowszechniające, przeczące, względne. Wprowadza wielopoziomowy podział czasowników ze względu na kategorie aspektu, krotności i rodzaju czynności. Omawia liczne funkcje nieosobowych form czasownika. Przysłówki dzieli na kilkanaście klas ze względu na rodzaje charakteryzowanych okoliczności, np. przysłówki stopnia i ilości, częstości, porządku, skutku.

System części mowy w gramatyce **Zenona Klemensiewicza** (1939, 1960), należący według uczonego do nauki o wyrazie, przeciwstawionej nauce o zdaniu (składni), nie różni się zasadniczo pod względem metodologicznym od koncepcji Szobera, Łosia i Gaertnera. Klemensiewicz (1960: 49–66) wyróżnia dziesięć części mowy przez wyliczenie i charakteryzuje je przede wszystkim ze znaczeniowego punktu widzenia. Rzeczownik jest nazwą przedmiotu w szerokim sensie, zarówno zmysłowo postrzeganego, jak i niedostępnego dla zmysłów, a także nazwą jakości oderwanej (Klemensiewicz 1960: 49–50). Przymiotnik nazywa jakość przedmiotów, a ponieważ może mieć ona wiele wyznaczników, uczony rozszerza swoją charakterystykę, odwołując się do przykładów: jakością jest barwa, smak, zapach, dźwięk, skłonność, własność woli i uczucia. Przysłówek to część mowy, która nazywa właściwość czynności, stanu lub innej właściwości, określa ich miejsce i czas. Liczebnik służy do oznaczania liczby przedmiotów. Czasownik nazywa czynność lub stan. Przyimek to „wyraz nieodmienny, stanowiący składniowo nierozdzieloną całość znaczeniową z rzeczownikiem lub zaimkiem rzeczownym”. Spójnik to „wyraz nieodmienny, który wiąże dwa wyrazy lub dwa zdania”. Wykrzyknik „uwytadnia stan uczucia lub woli mówiącego”. Partykuła „przygotowuje słuchacza na należyte rozumienie całej wypowiedzi albo też podkreśla, uwytadnia ważność jej części” (Klemensiewicz 1960: 64–65). Uczony wyróżnia ponadto zaimek rzeczowny, przymiotny, przysłowny i liczebny, nie podaje natomiast jednej uogólnionej charakterystyki zaimka jako części mowy. Z opisu wymienionych podklas wynika, że zaimek zastępuje określoną część mowy, pełniąc analogiczną do niej funkcję w sposób przybliżony.

Witold Doroszewski (1952: 132) klasyfikuje wyrazy na części mowy na podstawie kryterium fleksyjnego. Dzieli je na odmienne i nieodmienne (przyimki, spójniki, partykuły). Wśród pierwszych wyróżnia odmienne przez przypadki (są to imiona: rzeczowniki, przymiotniki, zaimki i liczebniki) oraz przez osoby i czasy (są to czasowniki). Przymiotniki w przeciwieństwie do rzeczowników odmieniają się przez rodzaje, a rzeczowniki i przymiotniki w przeciwieństwie do liczebników przez liczby. Rzeczowniki stanowią klasę wyrazów określanych, a przymiotniki, liczebniki, zaimki i czasowniki wyrazów określających. Przymiotnik pełni funkcję określającą w stosunku do rzeczownika i zgadza się z nim pod względem rodzaju, przypadku i liczby. Czasownik w postaci słowa osobowego pełni funkcję określającą w stosunku do podmiotu zdania. Odpowiednikami syntaktycznymi podziału fleksyjnego części mowy na imiona i czasowniki są podmiot i orzeczenie (Doroszewski 1952: 201, 235, 282).

Stanisław Jodłowski (1976: 13–24) w swojej klasyfikacji wyrazów na części mowy stosuje kryteria mieszane, łącząc wartości znaczeniowe wyrazów z ich cechami formalnymi.

Do tych pierwszych należą „postawa stylizacyjna mówiącego”, „kategorie epistemologiczne wyrazów” i „technika oznaczania”, a do drugich funkcje składniowe i cechy morfologiczne. Według Jodłowskiego (1976: 14) każdy wyraz reprezentuje jedną z trzech postaw stylizacyjnych: ekspresywną (np. *ach, och, niestety, ba*), impresywną (np. *no, hej, hola, hop, halo*) bądź denotacyjną (wszystkie pozostałe wyrazy niemające żadnej z dwóch podanych funkcji). Kategorie epistemologiczne dotyczą sposobów ujmowania treści, wśród których autor rozróżnia ujmowanie rzeczowne (np. *zieleń, niepokój, smutek*), jakościowe (np. *zielony, bliski, wesóło*), ilościowe (np. *cztery, sto, mało, dużo*), czynnościowe (np. *śpiewa, paruje, rozpacza*) i relacyjne (np. *tu, tam, obok, nad, pod, albo, ale, ponieważ*). Technika oznaczania to sposób wiązania wyrazu z jego desygnatem, polega ona na kierowaniu odbiorcy do zasobów jego pamięci (technika mnemiczna, inaczej pamięciowa) albo do sytuacji zewnętrznej (technika niemnemiczna, inaczej zaimkowa). Jodłowski (1976: 17–18) redukuje kryteria składniowe do funkcji prymarnych poszczególnych części mowy w zdaniu, a mówiąc o cechach morfologicznych ma na myśli cechy typowe dla danej klasy.

Biorąc pod uwagę podane kryteria, Jodłowski (1976: 18–23) przypisuje wyróżnionym przez wyliczenie jedenastu częściom mowy następujące zbiory cech. 1. Rzeczownik to wyraz denotujący, mnemiczny i nazywający, zdolny do pełnienia roli podmiotu. 2. Przymiotnik to wyraz denotujący, mnemiczny, nienazywający, wymieniający cechę tkwiącą w przedmiocie, zdolny do pełnienia roli przydawki. 3. Liczebnik to wyraz denotujący, mnemiczny, nienazywający, wymieniający ilość lub kolejność, zdolny do pełnienia roli przydawki. 4. Czasownik to wyraz denotujący, mnemiczny, nienazywający, wymieniający czynność, proces lub stan; formy osobowe zdolne są do pełnienia roli orzeczenia. 5. Przysłówek to wyraz denotujący, mnemiczny, nienazywający, wymieniający cechę czynności lub cechę cechy, zdolny do pełnienia funkcji okolicznika. 6. Zaimek to nazwa klasy według każdego kryterium niejednorodnej; tworzą ją zaimki rzeczowne, przymiotne, przysłowne i liczebne; autor określa zaimki globalnie jako wyrazy denotujące niemnemicznie. 7. Przyimek to wyraz denotujący, mnemiczny, nienazywający, zaznaczający stosunki międzywyrazowe nierównorzędne. 8. Spójnik to wyraz denotujący, mnemiczny, nienazywający, „zaznaczający stosunki międzywyrazowe równorzędne oraz stosunki międzyzdaniowe niedenotowane zaimkami względnymi i pytajnozależnymi”; pełni funkcję wskaźnika zespolenia. 9. Modulant („element obudowy wypowiedzenia”, substytut terminu „partykuła”) to wyraz mnemiczny, nienazywający, „zaznaczający sytuację, walor logiczny, postawę modalną, stan emocjonalny lub komentarz językowy wypowiedzi” (Jodłowski 1976: 21–22). Wśród reprezentantów tej klasy autor wyróżnia modulanty sytuujące (np. *tylko, także, właśnie*), waloryzujące (np. *tak, nie, owszem, naprawdę, istotnie*), modalne (np. *na pewno, chyba, niech, oby*), afektujące (np. *no, raczej, aż, na szczęście*) (por. też Jodłowski 1971: 97–114). 10. Wykrzyknik to wyraz mnemiczny, niedenotujący, ekspresywny (np. *ach, oj, brr*). 11. Nakaźnik (np. *no, nuż, hej, hola, halo*) to wyraz mnemiczny, niedenotujący, impresywny.

3. Teoria części mowy **Jerzego Kuryłowicza** (1936/1979) miała istotny wpływ, bezpośredni lub pośredni, na wszystkie późniejsze koncepcje i klasyfikacje części mowy ukształtowane metodologicznie przez strukturalizm europejski. Kuryłowicz zakładał, że 1. części mowy mają dwie cechy wspólne, mianowicie mają funkcję symboliczną i są wyrazami (w rozumieniu

A. Meilleta, 1921, łączą wartość leksykalną i gramatyczną) oraz, że 2. między częściami mowy a częściami zdania zachodzą określone korelacje, co stanowi konsekwencję faktu, że każda część mowy pełni w zdaniu więcej niż jedną funkcję. Funkcję podstawową, nienacechowaną określa Kuryłowicz (1979: 148) jako prymarną, pozostałe nazywa sekundarnymi. Uczony zbudował system podstawowych części mowy, złożony z czterech klas: rzeczowników, przymiotników, czasowników i przysłówków. Prymarnie pełnią one funkcje odpowiednio podmiotu, przydawki, orzeczenia i okolicznika. Pierwszego warunku kategorii części mowy nie spełniają wykrzykniki i zaimki, nie mają bowiem funkcji symbolicznej, pierwsze wyrażają, drugie wskazują. Drugiego warunku definicyjnego części mowy nie spełniają przyimki, spójniki, liczebniki główne i rodzajniki, nie są bowiem wyrazami, lecz morfemami (Kuryłowicz 1979: 154–155).

Tadeusz Milewski (1965) proponował klasyfikacje części mowy oparte na kryteriach syntaktyczno-semantycznych. Najbardziej klarowny dydaktycznie obraz podziałów przedstawił w podręczniku językoznawstwa, omawiając na przykładzie polszczyzny systemy semantyczny i syntaktyczny języka naturalnego. Składnikami systemu semantycznego są wyrazy nazywające, wskazujące i szeregujące. Wyrazem natomiast jest człon syntaktyczny zbudowany w danym języku według tego samego schematu co inne człony; w języku polskim to „zespół morfemów, który jako całość spełnia funkcję znaku jakiegoś zjawiska, a równocześnie określa swoje stanowisko w obrębie zdania” (Milewski 1965: 86). Według uczonego do tej samej części mowy należą wyrazy, które „spełniają tę samą funkcję w systemie konotacji i wykazują odpowiadające jej cechy znaczeniowe” (Milewski 1965: 85, 97, 115). Na podstawie kryterium konotacji (kategorialnej) Milewski dzieli wyrazy nazywające na prymarne (rzeczowniki), sekundarne (przymiotniki i czasowniki) i tercjarnie (przysłówki). Rzeczowniki (np. *dom, wilk, białość, pisanie*) są znaczeniowo kompletne i niczego nie konotują, tylko są konotowane przez wyrazy sekundarne. Przymiotniki konotują rzeczowniki i je określają, tworząc grupy nominalne, np. *biały dom, zgnily owoc*. Czasowniki nieprzechodnie konotują podmiot w mianowniku, np. *pies siedzi*, a przechodnie ponadto dopełnienie bliższe, np. *matka kocha córkę*, lub również dopełnienie dalsze, np. *ojciec daje książkę synowi*. Wyrazy sekundarne, przymiotniki i czasowniki, przez nic nie są konotowane. Przysłówki (np. *dobrze, wysoko, bardzo, góra*) konotują przymiotniki i czasowniki, w ten sposób powstają dwa szeregi syntaktyczne: przysówek – przymiotnik – rzeczownik, np. *wysoko kwalifikowany robotnik*, oraz rzeczownik – czasownik – przysówek, np. *ptak leci wysoko*. Tę samą funkcję co wyrazy nazywające pełnią wyrazy wskazujące i szeregujące. Obie kategorie Milewski (1965: 107–108) dzieli według tych samych zasad. Wyrazy wskazujące prymarne to zaimki rzeczowne (np. *ja, ty, ten, on*), sekundarne to zaimki dzierżawcze (np. *mój, twój, nasz, wasz*), tercjarnie to zaimki przysłówkowe (np. *tu, tam*). Wyrazy szeregujące prymarne to liczebniki główne (np. *dwa, trzy, cztery, pięć*), sekundarne to liczebniki porządkowe, tercjarnie to liczebniki przysłówkowe (np. *dwojako, trojako*) (wszystkie przykłady pochodzą od Milewskiego); (por. też Milewski 1952/1971).

Członami syntaktycznymi, a tym samym wyrazami, nie są – według koncepcji Milewskiego (1965: 87) – przyimki, spójniki, partykuły ani wykrzykniki. Nie tworzą one części mowy, stanowią luźne morfemy o funkcji wykładników kategorii gramatycznych. Do wyrażania stosunków między składowymi zdania złożonego służą zaimki względne i spójniki. Zaimek względny jest członem zdania pobocznego, które konotuje, wskazując równocześnie

na jeden z członów zdania głównego. Spójniki „nie wskazują, lecz konotują, i to dwa miejsca: jedno przed, a drugie po sobie” (Milewski 1965: 113).

Henryk Misz (1967) zaproponował jako pierwszy w odniesieniu do polszczyzny dystrybucyjną klasyfikację syntaktemów. Zastosowanie kryterium dystrybucyjnego stanowiło konsekwencję analizy konotacji syntaktemów metodami substytucyjno-transformacyjnymi. Syntaktem to klasa wyrazów i form wyrazowych o jednakowej wartości syntaktycznej, z kolei wartość syntaktyczna wyrazu i formy to zespół cech syntaktycznie doniosłych, a więc wykorzystywanych w tworzeniu poprawnych konstrukcji składniowych (Misz 1967: 26–28, 30–31). W procesie tworzenia konstrukcji uczestniczą syntaktemy o funkcji determinującej (nadrzędnika) i determinowanej (podrzędnika). Brak tych funkcji powoduje, że pewne wyrazy mają tylko wartość (a) formotwórczą (np. *by, niech* w: *można by, niech zginie*), (b) słowotwórczą (np. *bądź, indziej* w: *gdzie bądź, gdzie indziej*) bądź (c) słownikową (np. *może, nawet* w: *może nie ma pani na to czasu, zakazywano nawet oświetlania ulic*), a nie mają wartości syntaktycznej (Misz 1967: 40).

Misz wyróżnił w swojej klasyfikacji (przez wyliczenie) siedemnaście klas syntaktemów oraz trzy wymienione klasy wyrazów bez wartości syntaktycznej. Abstrahując w tym miejscu od klas i podklas (części mowy) wyodrębnianych w tradycyjnych gramatykach, trzeba zwrócić uwagę na trzy klasy z wcześniejszych opisów gramatycznych nieznanne. Są to intensyfikatory (podrzędniki przymiotników i przysłówków), np. *bardzo, zbyt, trochę, całkiem, dosyć, niemal, mocno, lekko* (Misz 1967: 55), funktohy utożsamiające, np. *to, to jest, to znaczy, równa się, znaczy* (por. *Czas to pieniądz., Zrozumieć to wybaczyć.*), i funktohy porównujące, np. *jak, jakby, niby, niczym, niż, niżli, aniżeli* (np. *tańczy niby baletnica, zgrabniejsza niż baletnica*) (zob. ponadto Misz 1981; Bałabaniak 2013).

4. Pierwszą klasyfikację leksemów, zgodną z zasadami podziału logicznego i opartą na kryteriach gramatycznych (w odniesieniu do części mowy odmiennych – morfologicznych, a nieodmiennych – syntaktycznych), zaproponował w 1974 roku **Zygmunt Saloni**. Była ona stosowana z niewielkimi modyfikacjami w paru kolejnych wydaniach podręcznika strukturalnej składni formalnej Zygmunta Saloniego i Marka Świdzińskiego (1981/1998). Na najwyższym piętrze podziału leksemów odmiennych Saloni przeciwstawił leksemy odmienne przez przypadek nieodmiennym przez przypadek. Wśród pierwszych, deklinacyjnych, wyróżnił nieodmienne przez rodzaj (rzeczowniki) i odmienne przez rodzaj, a te z kolei podzielił na odmienne przez liczbę (przymiotniki) i nieodmienne przez liczbę (liczebniki). Leksemy niedeklinacyjne zostały podzielone na odmienne przez osobę (czasowniki właściwe, czyli osobowe) i nieodmienne przez osobę (czasowniki niewłaściwe, czyli nieosobowe). Na najwyższym piętrze podziału leksemów nieodmiennych Saloni (1974: 98) przeciwstawił leksemy nieużywane samodzielnie używanym samodzielnie (wykrzyknikom). Wśród pierwszych wyróżnił leksemy mające funkcję łączącą i niemające tej funkcji (leksemy partykułowo-przysłówkowe). Leksemy łączące zostały podzielone na mające rząd przypadkowy (przymyki) i niemające rzędu (spójniki).

Wyszczególnione opozycje klas wymagają komentarzy modyfikujących ich zakres. Przysłówki odprzymiotnikowe typu *jasno, jaśniej, najjaśniej* Saloni (1974: 11) interpretuje jako podklasę przymiotników z formami neutralnymi pod względem przypadku, liczby i rodzaju,

są one używane przy czasowniku lub przymiotniku. Do klasy przymiotników są zaliczone ponadto imiesłowy przymiotnikowe, zaimki odmienne przez przypadek, rodzaj i liczbę (typu *ten, taki, mój*), liczebniki porządkowe, wieloraki (np. *piąty, trojaki*), wielokrotne (np. *pięciokrotny*), mnożne (np. *potrójny*), a także derywowane od nich przysłówki typu *trojako, pięciokrotnie, potrójnie*. Klasa liczebników jest ograniczona do „tradycyjnych” liczebników głównych oraz zaimków liczebnych (typu *ilu, ile*). Liczebniki zbiorowe i ułamkowe Saloni (1974: 99) uważa za rzeczowniki, a leksemy typu *dwakroć* kwalifikuje jako partykuło-przysłówki. Liczebniki zbiorowe zostały nieco później (Saloni, Świdziński 1998: 197) włączone do paradygmatu liczebników głównych. Imiesłowy przysłówkowe i bezokolicznik interpretowane są jako zneutralizowane formy czasownikowe (Saloni 1974: 94).

Roman Laskowski (1984, 1998) zaproponował dwie klasyfikacje funkcjonalne leksemów według kryteriów syntaktycznych (motywowanych semantycznie, a nie formalnie), w dwóch wydaniach GWJPM. Druga powstała w wyniku szerokiej dyskusji nad istotą fleksji (Bogusławski 1987; Grzegorzczkowska 1987; Bańko 1987; Laskowski 1987) i nad pierwszą klasyfikacją (por. Grochowski 1986; Gruszczyński 1987; Bobrowski 1995; Wróbel 1996), z czego zdał sprawę również sam uczony po wielu latach, omawiając historię badań w zakresie teoretycznych podstaw gramatyki polskiej (Laskowski 2012; zob. też Grochowski 2019). Autor wprowadził ogólny podział leksemów na syntagmatyki (jednostki zdolne do wchodzenia w związki składniowe z innymi jednostkami) i asyntagmatyki (niewchodzące w związki składniowe z innymi jednostkami) (por. Laskowski 1984: 30, 1998: 58). Te ostatnie to wyrażenia prymarnie syntaktycznie niezależne, stanowiące samodzielne wypowiedzenia (interiekcje) bądź wyrażenia o prymarnej funkcji wypowiedzenia, ale kontekstowo zależne, implikujące istnienie tekstu (dopowiedzenia, np. *owszem, istotnie, właśnie, czyżby?*). Dzięki GWJPM termin „dopowiedzenie” jako nazwa części mowy upowszechnił się w literaturze (por. np. Dobaczewski 1998; Grochowski 1997; Żabowska 2011); wyróżnianie dopowiedzeń jako klasy jednostek jest dyskusyjne (por. Wajszczuk 1997: 21–60, 2005: 73–104). Interiekcje zostały podzielone na onomatopeje i apele, na podstawie ich sekundarnych funkcji składniowych; pierwsze mogą występować wtórnie w funkcji predykatywnej (por. *Szklanka bęc na podłogę., Kula tylko bzz koto ucha.*), drugie mogą wchodzić w związki składniowe z wokatiwem, niektóre także z rozkaznikiem (por. *O rany, chłopie!, Halo, Marysiu, poczekaj!*). Funkcja predykatywna onomatopei jest dyskusyjna, w pozycji nadrzędnika wyrażenia zdaniowego są one przytaczane (Grochowski 1996), a nie użyte, o czym świadczy na przykład fakt, że nie da się im przypisać żadnych kategorii gramatycznych relewantnych dla czasownika.

Leksemy syntagmatyczne są częściami wyrażen zdaniowych, pełnią prymarnie funkcję członu wyrażenia zdaniowego albo wskaźnika relacji syntaktycznej między członami. Pierwsze to leksemy autosyntagmatyczne, a drugie to leksemy synsyntagmatyczne (Laskowski 1984: 31); w drugim wydaniu GWJPM są stosowane odpowiednio terminy „leksemy samodzielne składniowo” i „niesamodzielne składniowo” (Laskowski 1998: 59), w gramatyce współczesnej mniej rozpowszechnione. Pojęcie synsyntagmatyczności i jego stosunek do pojęć wyrazu (składnika) (nie)samodzielnego i (nie)samodzielnności składniowej / wypowiedzeniowej poddała interpretacji Ewa Walusiak (2011).

Autosyntagmatyki pełnią prymarnie funkcję członu konstytutywnego wyrażenia zdaniowego albo funkcję członu zależnego w wyrażeniu zdaniowym. Pierwsze, predykatywy,

Laskowski (1984: 33–34) dzieli na osobowe i nieosobowe (np. *trzeba, widać, szkoda, rad, gotów*). Leksemy pełniące funkcję członu zależnego w wyrażeniu zdaniowym są składnikami grupy imiennej i stanowią człon główny grupy (rzeczowniki i zaimki rzeczowne) bądź jej człon zależny (przymiotniki i liczebniki) albo nie należą do grupy imiennej (przysłówki i modalizatory). Zaimki rzeczowne w przeciwieństwie do rzeczowników nie przyjmują określeń atrybutywnych, nie są używane predykatywnie i mają kategorię selektywną liczby. Podstawowa różnica między przymiotnikami a liczebnikami (klasa ta ograniczona jest do liczebników głównych i zbiorowych) polega na tym, że pierwsze są jednostronnie zdeterminowane gramatycznie przez człon główny grupy imiennej, a drugie pozostają w dwustronnej determinacji gramatycznej z członem głównym grupy: liczebnik determinuje przypadek i liczbę rzeczownika, z kolei rodzaj gramatyczny liczebnika jest zdeterminowany przez rzeczownik (Laskowski 1984: 36).

Autosyntagmatyki pełniące prymarnie funkcję członu zależnego od członu głównego wyrażenia zdaniowego to przysłówki. Stojąca w opozycji do przysłówek klasa modalizatorów, autosyntagmatyków, które „odznaczają się swobodą w zajmowaniu w wyrażeniu zdaniowym różnych pozycji syntagmatycznych” (por. np. *chyba, może, widocznie, akurat, dopiero, nawet, tylko, zwłaszcza, prawie, niemal*), została wydzielona dopiero w klasyfikacjach zaproponowanych w GWJPM (por. Laskowski 1984: 31, 1998: 59). Szersza zakresowo klasa modulantów pochodzi co prawda z wcześniejszej klasyfikacji (Jodłowski 1976: 20–22), ale opartej na kryteriach semantycznych. W pierwszym wydaniu „Morfologii” za wspólną cechę przysłówek i modalizatorów autor uznał to, że nie występują one w grupie imiennej, natomiast tylko przysłówkom przypisał „ograniczoną swobodę wchodzenia w związki syntaktyczne”, modalizatory takich ograniczeń nie mają. Pod wpływem dyskusji na przełomie lat 80. i 90. XX wieku (por. Grochowski 1986; Wróbel 1996) Laskowski zweryfikował swój pogląd na omawianą opozycję. Przysłówki scharakteryzował jako leksemy niewchodzące w relację syntaktyczną z rzeczownikiem, a modalizatory jako leksemy dopuszczające taką łączliwość (Laskowski 1998: 59).

W pierwszym wydaniu GWJPM Laskowski (1984: 31) podzielił leksemy synsyntagmatyczne na konektory (wskaźniki związków syntaktycznych) i nie-konektory (partykuły). Wśród pierwszych wyróżnił wskaźniki zależności syntaktycznej wyrażenia zdaniowego (konektory względne i spójniki podrzędne) i grupy imiennej (przyimki) oraz wskaźniki braku zależności syntaktycznej (spójniki współrzędne). Konektory względne, w tradycji nazywane zaimkami względnymi, a później relatorami (Laskowski 1998: 59), są składnikami jednego z wyrażeń zdaniowych tworzących zdanie złożone, w przeciwieństwie do spójników (podrzędnych i współrzędnych), które nie są częściami żadnego wyrażenia zdaniowego. Pod wpływem dyskusji nad pierwszym wydaniem GWJPM Laskowski (1998: 58) zweryfikował podział synsyntagmatyków mających funkcję łączącą, czyli konektorów, i wyróżnił wśród nich wskaźniki zależności syntaktycznej grupy imiennej (przyimki) oraz wskaźniki zależności między wyrażeniami zdaniowymi, przeciwstawiając spójniki (niebędące składnikami żadnego z łączonych wyrażeń) relatorom, składnikom jednego z wyrażeń zdaniowych tworzących zdanie złożone. Partykuły w pierwszym wydaniu GWJPM są opisywane jako leksemy niemające cech posiadanych przez inne jednostki (jako niesamodzielne składniowo i niemające funkcji łączącej), w drugim zaś jako leksemy mające „nieswobodny szyk”. Laskowski

(1998: 65) dzieli je na partykuły adwerbalne, wchodzące w związek z czasownikiem (np. *oby, niechże, bodajby, no, nuże*), i adnominalne, związane syntaktycznie z grupą imienną (np. *byle, lada, niespełna, tuż, zaraz*).

Nieco później niż pierwsza klasyfikacja funkcjonalna Laskowskiego (1984) opublikowana została klasyfikacja syntaktyczna leksemów nieodmiennych Macieja Grochowskiego (1985, 1986), rozwijająca podział tych leksemów dokonany przez Saloniego (1974) i w pewnym zakresie wspomnianą klasyfikację Laskowskiego. Grochowski (1985: 81–84) za Laskowskim przeciwstawił dopowiedzenia wykrzyknikom i podzielił te drugie na cztery podklasy: zdolne do konstytuowania wypowiedzeń oznajmujących (onomatopeje, np. *bęc, fik, tu, łubu-du, pstryk*) i nieoznajmujących (wykrzykniki predykatywne, np. *huzia, precz, wara, wynocha*), mogące współwystępować z rzeczownikiem w formie wokatiwu (apele, np. *cześć, dobranoc, hej, pa*) i niemające tej cechy (interiekcje, np. *cholera, do diabła, kurwa, rany boskie*).

Pozostałe leksemy nieodmienne, nieużywane samodzielnie jako wypowiedzenia, Grochowski (1985: 84–87) podzielił na mające funkcję łączącą i niemające tej funkcji. Pierwsze, mające rząd przypadkowy (przymyki), przeciwstawiają się niemającym rzędu relatorom i spójnikom. Różnica między tymi dwiema klasami wynika z zastosowanego już w klasyfikacji Laskowskiego kryterium zajmowania (relatory) vs. niezajmowania pozycji syntaktycznej składnika łączonych wyrażen zdaniowych (spójniki). W klasyfikacji Grochowskiego klasa relatorów ma węższy zakres, obejmuje bowiem tylko leksemy nieodmienne.

Leksemy niemające funkcji łączącej zostały podzielone na niewystępujące w wypowiedzeniach oznajmujących i nienacechowane z punktu widzenia tej opozycji, to znaczy mogące występować zarówno w wypowiedzeniach oznajmujących, jak i nieoznajmujących. Wśród pierwszych zostały wyróżnione leksemy implikujące określone formy gramatyczne czasownika (operatory trybu) i leksemy pod tym względem (jako klasa) nienacechowane (modyfikatory deklaratywności). Operatorami trybu są np. jednostki *byle, byleby, niechby, oby* w wypowiedzeniach: *Byleś wrócił przed zamknięciem bramy., Byleby przyłożyć głowę do poduszki i zasnąć., Niechby pan z nim porozmawiał chociaż przez chwilę., Obyś żył długo i szczęśliwie.*, a modyfikatorami deklaratywności leksemy *aby, a nuż, czyż, no* w wypowiedzeniach: *Piotr się aby nie przeziębził w drodze?, A nuż Ewa o tym zapomni?, Czyż on przestanie w końcu gadać?, Usiądź no trochę dalej!*

Leksemy występujące w wypowiedzeniach oznajmujących i nieoznajmujących Grochowski (1985: 89–97) podzielił na wchodzące w relację syntaktyczną z rzeczownikiem i niemające tej cechy (przysłówki, np. *bardzo, natychmiast, wkrótce, zniemacka*). Wśród pierwszych wyróżnił leksemy wchodzące w relację syntaktyczną z czasownikiem i niemające tej cechy (operatory adnominalne). Leksemy zdolne do wchodzenia w relację syntaktyczną z czasownikiem zostały podzielone na takie, które wchodzą w relację syntaktyczną z imieniem własnym w formie nominatiwu (partykuły), i takie, które nie mają tej właściwości (operatory adnominalno-adwerbalne). Proponowane kryterium oparte było na założeniu, że jeżeli dany leksem jest zdolny do wchodzenia w relację syntaktyczną z imieniem własnym w formie nominatiwu, typową dla podmiotu gramatycznego zdania, to może być podrzędnikiem dowolnego rzeczownika, bez względu na jego formę gramatyczną i pozycję syntaktyczną (Grochowski 1986: 59). Do klasy operatorów adnominalnych należą m.in. leksemy *bez mała, lada, niespełna, ponad* w wypowiedzeniach: *Święta już za bez mała miesiąc,*

Kładka uginata się pod lada krokiem., Dzielila ich odległość niespełna metra., Piotr napisał do rodziców w ponad rok po wyjeździe., do klasy partykuł np. leksemy nawet, również; por. w wypowiedzeniach: Nawet Ewa dostała od dziadka zabawkę., Również Nowak przywitał się z kominiarzem., a do klasy operatorów adnominalno-adwerbalnych np. wyrażenia ledwo, niemal, prawie w wypowiedzeniach: Woda sięgata mu ledwo do pasa., Ubranie niemal wyszło., Ewa jest już prawie doktorem.

Przygotowując nową wersję klasyfikacji syntaktycznej leksemów nieodmiennych, opracowaną na podstawie analizy semantyczno-syntaktycznej kilkudziesięciu jednostek, Grochowski (1997: 11) uznał, że hipoteza o nieograniczonej łączliwości partykuł z rzeczownikami jest za mocna. Zaproponował kilka nowych kryteriów podziału leksemów niemających funkcji łączącej, rozróżniając wśród nich leksemy mające zmienną (partykuły i przysłówki) i ustabilizowaną pozycję linearną. Przysłówki w przeciwieństwie do partykuł nie wchodzi w relację z rzeczownikiem. Leksemy o ustabilizowanym szyku wchodzi w relację syntaktyczną z czasownikiem, implikując jego określone formy gramatyczne (operatory trybu) bądź nie (modyfikatory deklaratywności). Zakres tych dwóch klas i mających te same nazwy, a wyodrębnionych wcześniej na podstawie nieco innych kryteriów (Grochowski 1985: 87–89, 1997: 26–27), jest taki sam.

Leksemy niezdolne do wchodzenia w relację syntaktyczną z czasownikiem zostały podzielone na wchodzące w relację z liczebnikiem (operatory adnumeratywne) albo w relację z rzeczownikiem (operatory adsubstantywne) (por. Grochowski 1997: 27–32). Do klasy operatorów adnumeratywnych należą np. *bez mała, niespełna, plus minus, z, z górą* w wypowiedzeniach: *Tym samochodem przejechał już bez mała pięć tysięcy kilometrów., Do domu idzie się stąd niespełna dziesięć minut., Musisz na niego poczekać plus minus pół godziny., Kup z pięć kilogramów ziemniaków., Wódki zamówili z górą trzy litry.,* a do klasy operatorów adsubstantywnych np. *byle, gdzieś, lada, tuż, wprost* w wypowiedzeniach: *Byle drobiazg był dla nich powodem do kłótni., Wsadzili go do więzienia gdzieś przed świętami., Chwalila się swoimi sukcesami przy lada okazji., Komar przeleciał mi tuż koło nosa., Pił wino wprost z butelki.* O operatorach adnumeratywnych pisali też m.in. A. Bogusławski (2010), K. Doboszyńska-Markiewicz (2013) i M. Duszkin (2010).

Vyara Maldjiewa (1995) przyjęła klasyfikacje Saloniego (1974) i Grochowskiego (1985, 1986), i zaproponowała rozszerzenie podziału leksemów nieodmiennych, stosując nowe, szczegółowe kryteria klasyfikacji i odnosząc je również do leksemów języka rosyjskiego i bułgarskiego. Autorka, odwołując się do cech dystrybucyjnych i funkcjonalnych leksemów, wyodrębniła ogółem osiemnaście klas jednostek nieodmiennych. Najbardziej rozbudowane są klasy podporządkowane przysłówkom sensu largo (Małdziewa, Bałtowa 1995; Grzegorzczkowska 1975; Wojdak 2004; Bogusławski 2005; Bałabaniak 2013; Bałabaniak, Mitrenga 2015).

W wyniku krytycznej analizy pierwszej klasyfikacji funkcjonalnej Laskowskiego (1984) i klasyfikacji leksemów nieodmiennych Grochowskiego (1985) nową klasyfikację leksemów, formalnosyntaktyczną, jak ją określa sam autor, zaproponował w 1996 roku Henryk Wróbel, wyróżniając czternaście części mowy. Autor uznał za nadrzędną znaną z pierwszej klasyfikacji Laskowskiego (1984) opozycję leksemów używanych samodzielnie jako wypowiedzenia i nieużywanych samodzielnie, i podzielił klasę stanowiącą pierwszy człon tej opozycji na leksemy-wypowiedzenia zależne (dopowiedzenia) i niezależne od kontekstu (wykrzykniki).

Leksemy nieużywane samodzielnie zostały podzielone na takie, które funkcjonują jako człony zdania, i takie, które nie mają tej cechy. Przeciwstawienie to odpowiada zakresowo opozycji autosyntagmatyków i synsyntagmatyków z pierwszej klasyfikacji Laskowskiego (1984). Obie klasy jednostek zostały podzielone dychotomicznie według tego samego kryterium składniowego, mianowicie na leksemy mające funkcję łączącą i niemające tej funkcji. Wróbel (1996: 55) przyjął, że leksemy podporządkowane drugim członom obu wyróżnionych opozycji spełniają inne istotne funkcje syntaktyczne. Leksemy będące członami zdania i zarazem pełniące funkcję łączącą to względniki i relatory. Jednostki obu klas odpowiadają tradycyjnym zaimkom względnym. Różnica między nimi polega na tym, że pierwsze są odmienne i akomodowane (por. np. *który, jaki, kto, co, ile*), a drugie nie (por. np. *gdzie, dokąd, kiedy, jak*). Wśród leksemów będących członami zdania i niemających funkcji łączącej Wróbel (1996: 56–57) wyróżnił funkcjonujące jako nadrzędniki zdania (czasowniki) i niemające tej cechy. Do jednostek funkcjonujących jako przeciwczłon tej opozycji odniesione jest ponownie kryterium akomodacji, autor rozróżnił leksemy akomodowane (rzeczowniki, liczebniki, przymiotniki) i nieakomodowane (przysłówki i partykuły).

Rzeczowniki, występując w formie nominatiwu, rządzą formą liczby (i niekiedy rodzaju) czasownika jako nadrzędnika zdania. Do rzeczowników zalicza też autor zaimki rzeczowne (typu *ja, ktoś, nikt*), zajmujące te same pozycje syntaktyczne. Liczebniki (główne i zbiorowe) i przymiotniki nie mają tej cechy. Pierwsze rządzą przypadkiem rzeczownika, drugie są rządzone przez rzeczownik pod względem wartości kategorii przypadku, rodzaju i liczby (Wróbel 1996: 57). Przysłówki różnią się od partykuł tym, że pierwsze mają ograniczoną, a drugie nieograniczoną dystrybucję. Przysłówki w ujęciu Wróbla (1996: 58) są podrzędnikami czasowników i/lub przymiotników, partykuły (por. np. *jeszcze, już, nie, również, tylko, aż, po prostu, niemal*) mogą się łączyć, przynajmniej teoretycznie, z dowolną częścią mowy. Termin ten w omawianej klasyfikacji ma nieco szerszy zakres niż w klasyfikacji Grochowskiego (1985), obejmuje bowiem zarówno leksemy nazywane w tej ostatniej partykułami, jak i operatorami adnominalnymi i adnominalno-adwerbalnymi.

Leksemy niefunkcjonujące jako człony zdania Wróbel (1996: 58–59) podzielił na pełniące funkcję łączącą (przyimki, spójniki) i niepełniące tej funkcji (operatory trybu, modalizatory). Obie klasy w obrębie wyróżnionych par są sobie przeciwstawiane na podstawie tego samego kryterium rządu, ale dotyczy ono zależności między innego rodzaju jednostkami językowymi. Przyimki rządzą przypadkiem rzeczownika, spójniki nie mają tej cechy. Operatory trybu (termin ma to samo odniesienie co w klasyfikacji Grochowskiego 1985) rządzą formą czasowników, z którymi tworzą człon zdania, np. *oby* wymaga formy na *-t-*, *byleby* infinitiwu, a *niech* – form czasu teraźniejszego. Modalizatory nie rządzą formą czasowników. Idea tej klasy pochodzi z klasyfikacji Grochowskiego (1985), który nazwał tworzące ją leksemy modyfikatorami deklaratywności. Terminem *modalizatory* posługiwał się wcześniej Laskowski (1984) w innym znaczeniu.

Po paru latach H. Wróbel (2001: 73–81) w swoim autorskim podręczniku gramatyki opisowej języka polskiego zmodyfikował klasyfikację leksemów w takim zakresie, w jakim dotyczyła ona jednostek, które nie funkcjonują jako człony zdania i nie mają funkcji łączącej. Za wyróżniającą cechę partykuł uznał ich zdolność do wchodzenia w związek z rzeczownikami i na podstawie tego kryterium przeciwstawił partykuły pozostałym klasom

leksemów, które z kolei podzielił na tworzące związki z czasownikiem (operatory trybu i modalizatory) i nietworzące związków z czasownikiem. Operatory trybu i modalizatory znane są już z wcześniejszej wersji klasyfikacji Wróbla (1996) i z klasyfikacji Grochowskiego (1985, 1986, 1997), nie zmienił się ich zakres, inne są tylko sposoby ich wyróżnienia. Leksemy nietworzące związków z czasownikiem Wróbel (2001) podzielił na przyliczebniki i przywyrazki. Pierwsze wchodzi w związki składniowe z liczebnikami, np. *niespełna, około, ponad, z*, i odpowiadają wyróżnionym w klasyfikacji Grochowskiego (1997) operatorom adnumerywnym, drugie wchodzi w związki z przyimkami, np. *tuż, zaraz, gdzieś, wprost*, i tworzą klasę o nieco węższym zakresie niż wyróżnione przez Grochowskiego (1997) operatory adsubstantywne. W podręczniku gramatyki Wróbel (2001) rozszerzył swoją klasyfikację do szesnastu części mowy.

W 2003 roku Zofia Zaron zaproponowała klasyfikację funkcjonalną jednostek leksykalnych na podstawie ich trzech typów właściwości: konotacji kategorialnej (por. Bühler 1934/2004; Gołąb 1967), akomodacji kategorialnej i właściwości fleksyjnych. Charakteryzując konotację kategorialną jednostek danej klasy, autorka określała ich możliwości zdaniotwórcze i wyznaczała konotowaną klasę. Mówiąc o akomodacji kategorialnej, Zaron wskazywała na kategorię gramatyczną, której wartości są determinowane przez jednostki charakteryzowanej klasy. Właściwości fleksyjne są rozumiane w sposób literalny, np. rzeczownik odmienia się zazwyczaj przez przypadek i liczbę. Zaron wyróżniła dwanaście klas leksemów (wśród czasowników trzy podklasy), nie wszystkie wymienione kryteria są w tym samym stopniu relewantne dla budowania wszystkich opozycji.

Czasowniki mają właściwości konotacji kategorialnej identyczne z możliwościami zdaniotwórczymi, a wykrzykniki nie mają żadnych właściwości konotacyjnych. Wymieniona cecha czasowników łączy je ze spójnikami, które z kolei w opozycji do czasowników determinujących kategorię przypadku nie mają klasyfikujących właściwości akomodacyjnych. Wszystkie spójniki są nieodmienne. Czasowniki z punktu widzenia fleksji Zaron (2003: 184) dzieli na osobowe (odmienne przez czas, tryb, osobę, liczbę i rodzaj), niewłaściwe 1 – nieosobowe (typu *trzeba, należy*, odmienne przez czas, tryb) i niewłaściwe 2 – nieodmienne (typu *biada, huzia, trach*). Jednostki pozostałych klas gramatycznych nie mają właściwości zdaniotwórczych. Rzeczowniki i zaimki osobowe konotują kategorialnie czasownik lub inny rzeczownik (zaimki wyjątkowo). Determinują osobę czasownika, rzeczowniki również rodzaj, czasami liczbę i przypadek. Liczebniki konotują kategorialnie rzeczownik i determinują liczbę rzeczownika, przymiotniki natomiast konotują rzeczownik lub czasownik (jeżeli pełnią funkcję orzecznika), nie determinują wartości żadnych kategorii gramatycznych.

Zakres przysłówków Zaron (2003: 185) ogranicza do derywatów od stopniowalnych przymiotników i *bardzo*, a jednostki tej klasy charakteryzuje jako konotujące kategorialnie czasownik, przymiotnik lub inny przysówek. Przysłówki są odmienne przez stopień. Przyimki konotują rzeczownik i determinują wartość kategorii przypadku. Partykuły (tzw. dozdaniowe typu *czy, niech*) konotują zdanie, modalizatory (typu *chyba, nawet, prawie*) konotują każdą jednostkę składniową. Lokalizatory (typu *rankiem, gdzieś, tu, teraz, kiedyś*) konotują wyłącznie czasownik (zob. też Zaron 2005).

M. Grochowski (2003) zaproponował klasyfikację leksemów synsyntagmatycznych, w której dominującym kryterium podziału były właściwości linearne klas jednostek

(m.in. opozycja szyku stałego i zmiennego, inicjalnego i finalnego) oraz związek między tymi właściwościami a cechami formalnymi jednostek (por. np. jednostki implikujące liczebnik i występujące w antepozycji względem niego, jednostki występujące w interpozycji względem łączonych członów).

Saloni (2007: 123–140), charakteryzując podstawy teoretyczne „Słownika gramatycznego języka polskiego”, przyjął zmodyfikowaną wersję klasyfikacji syntaktycznej leksemów nieodmiennych Grochowskiego (1997) ze stosunkowo niewielkimi poprawkami. Saloni (2007: 124–126, 134–136) rozszerzył podział wykrzykników na podstawie innej pracy Grochowskiego (1993) dotyczącej tej klasy leksemów, a także oddzielił od przysłówków zaimki przysłówne (typu *tam, kiedyś, nigdy*) i przysłówki liczebnikowe (typu *dwakroć, trzykroć*).

5. Jadwiga Wajszczuk (1992, 1997, 2005, 2010, 2011) co najmniej przez ćwierć wieku pracowała nad koncepcją składniowego, ale motywowanego semantycznie, podziału leksemów, koncentrując się najpierw na szczegółowej analizie spójników i ich stosunku do innych grup jednostek, zwłaszcza synsyntagmatycznych, a następnie na znacznie szerszym problemie wykładników metatekstu i ich stosunku do jednostek przedmiotowego poziomu języka. Rozwijała koncepcję metatekstu wywodzącą się z wczesnych prac Anny Wierzbickiej (1969, 1971). W 2010 roku zaproponowała klasyfikację, w której dominującą rolę odgrywają dwie opozycje, mianowicie łączliwości vs. braku łączliwości oraz składni zależności vs. składni kookurencji. Pierwszy krok uczonej polegał na przeciwstawieniu leksemów paraleksemom, które nie są zdolne do otwierania żadnej pozycji (są to wykrzykniki, apele, sygnały fatyczne). W zbiorze leksemów rozróżniła syntaktemy – jednostki otwierające pozycje semantycznie nacechowane lub wchodzące na jedną z takich pozycji (Wajszczuk 2010: 25), oraz parataktemy, jednostki niemające żadnej z tych cech. Syntaktemy charakteryzowane są za pomocą alternatywy słabej, do zbioru tego należą jednostki mające cechę wyznaczoną zarówno tylko przez jeden człon alternatywy, jak i przez oba człony. Wajszczuk (2010: 27–28) podzieliła syntaktemy w dwóch krokach na: 1. leksemy nieotwierające pozycji, ale wchodzące na pozycje otwierane przez inne leksemy (są to terminaly); 2. leksemy otwierające pozycje, ale niewchodzące na pozycje otwierane przez inne leksemy (są to predykaty niezależne) i 3. leksemy otwierające pozycje i wchodzące na pozycje otwierane przez inne leksemy (są to predykaty zależne). Każda z tych trzech grup nadrzędnych obejmuje kilka zakresowo węższych, są one scharakteryzowane przez wyliczenie.

Do grupy terminalów należą: a) wyrażenia referencyjne: imiona własne, zaimki rzeczowne (np. *ja, ty, to, tamto, ktoś, coś*) i zaimki przysłówne spacyjno-temporalne (np. *tu, teraz, tam, wtedy, stamtąd*); b) predykaty proste: nazwy gatunków naturalnych (np. *brzoza, sasanka, lew, wiewiórka*) i artefaktów (np. *dom, stół, filiżanka*).

Grupa predykatów niezależnych obejmuje: a) osobowe i nieosobowe formy czasowników, np. *zarządzono [zbiórkę], należało [to zrobić], chce mi się [ptakać], łamie [mnie w kościach]*; b) predykatywy (czasowniki niewłaściwe) (np. *miło mi, duszno tu, zimno tu; dnieje, świta, zagrzmiało*); c) imiesłowy przysłówkowe; d) liczebniki, przymiotniki, imiesłowy przymiotnikowe, przysłówki; e) operatory metapredykatywne (intensyfikatory, limitatory, aproksymatory) (np. *bardzo, niemal, prawie, całkiem, zbyt, dość, około [stu], tuż [za płotem]*).

Grupa predykatów zależnych obejmuje: a) rzeczowniki odsłowne i relacyjne, np. *pranie, odpoczynek, przerwa, sąsiad, środek*; b) infinitiwy; c) komparatywy, np. *lepiej [niż ja], szczuplejsza [od niej]*; d) przyimki; e) włączniki, np. *że, żeby, aby, czy*. Ten ostatni termin wprowadziła do składni Wajszcuk (1997: 39–46) na oznaczenie syntaktemów otwierających dwie pozycje, zdeterminowane ich znaczeniem, wyłącznie dla zdań. Włączniki to operatory dozdaniowe, wprowadzające do struktury zdania nadrzędnego zdanie zależne; por. np. *Piotr wie, że Toruń leży nad Wisłą., Anna chciała, żeby Piotr wrócił.*

Parataktemy scharakteryzowane zostały przez negację do syntaktemów, ponieważ reprezentują inny rodzaj składni – składnię wypowiedzenia. Jednak niezależnie od tego parataktemom przysługują liczne cechy pozytywne. Po pierwsze, otwierają pozycje nienacechowane semantycznie ani gramatycznie, inaczej mówiąc, nie uzupełniają znaczeń wyrażen występujących w tych pozycjach znaczeniem własnym. Znaczenia współwystępujących wyrażen nie mogą się wykluczać, są natomiast od siebie niezależne. Po drugie, na strukturę wyrażen zajmujących pozycje otwierane przez parataktemy nie są również nałożone żadne ograniczenia gramatyczne; wyrażenia te mogą mieć postać składników zdań (mogą reprezentować różne części mowy), grup syntaktycznych, a także całych zdań. Wyrażenia występujące w pozycjach otwieranych przez parataktemy nie wchodzą z nimi w związki składniowe, tylko z nimi kookurują. Po trzecie, parataktemy są operatorami metatekstowymi, to znaczy pełnią funkcję komentarzy mówiącego do treści wyrażen występujących w otwieranych pozycjach. Jako takie są zdeterminowane komunikacyjnie, czyli odnoszą się do poziomu struktury tematyczno-rematycznej wypowiedzenia. Otwierają jedną pozycję, prymarnie prawostronną, lub dwie, po obu swoich stronach. Pierwsze to partykuły, drugie to spójniki.

Wajszcuk (2010: 30) wyróżniła dwa zamknięte podsystemy spójników: S1 (spójniki szeregowo: koniunkcja logiczna i jej warianty) – jednostki nieoperujące na całych strukturach tematyczno-rematycznych: *i, lub, ni, a, albo, ani*; S2 (spójniki centralne: implikacja i jej warianty) – jednostki operujące na całych strukturach tematyczno-rematycznych: *czyli, to, toteż, lecz, ale, bo, gdyż, albowiem*. Podział partykuł jest dwupoziomowy: P1 (partykuły zwykle, towarzyszące reumatowi): a) modalne, np. *chyba, może, prawdopodobnie, na pewno*, b) właściwe, np. *tylko, nawet, właśnie, głównie, właściwie*; P2 (partykuły spajające, towarzyszące części tematycznej): a) spajające typu *więc, bowiem, jednak, zatem, natomiast*, b) spajające typu *skoro, jeżeli, gdyby, ponieważ, chociaż, jakkolwiek* (tzw. spójniki niewłaściwe; por. Wajszcuk 1997). Podziału parataktemów uczona nie traktowała jako zamkniętego. Nie jest wykluczone, że do tego zbioru dałoby się również zaliczyć jednostki innych klas, dotychczas słabiej zbadanych, np. komentarzy metatekstowych (typu *nie ma co, i już, tak na marginesie*) czy tematyzatorów (typu *co do, co się tyczy, jeśli chodzi o*) (por. np. Sulich 2008).

Wajszcuk (2011: 277–283), wkrótce po opublikowaniu przedstawionej tu klasyfikacji leksemów, wprowadziła liczne poprawki w podziale parataktemów. Po pierwsze, rozróżniła parataktemy otwierające pozycje dla jednostek struktury wypowiedzenia dwustronnie (spójniki) i jednostronnie (metaoperatory – komentarze STR). Swoją wcześniejszą podział spójników autorka utrzymała, przedstawiając jedynie jego szerszą motywację, m.in. na tle Wierzbickiej (1969, 1972) krytyki hipotezy tzw. redukcji spójnikowej. Po drugie, Wajszcuk (2011: 281) podzieliła komentarze STR na partykuły – jednostki nieoperujące na całych STR i operatory przywypowiedzeniowe, niemające wymienionej cechy. Obie podklasy uznała za

niejednorodne. Pierwszą współtworzą operatory przyrematyczne (np. *tylko, także, również, nawet, właśnie, przede wszystkim*) i partykuły modalne (np. *może, chyba, prawdopodobnie, pewnie, na pewno*). Druga podklasa jest konstytuowana przez dwa podsystemy operatorów, typu *jednak(że), wszak(że), zatem, bowiem, przeto, tedy, natomiast, zaś*, oraz typu *skoro, jeżeli, jeśli, gdyby, chociaż, ponieważ*. Autorka celowo nie nadała im żadnych nazw, zdając sobie sprawę, że będą one przemijające.

Wszystkie klasyfikacje gramatyczne i semantyczno-gramatyczne leksemów odzwierciedlają koncepcje autorskie ich podziału na tle stanu badań nad częściami mowy w danym okresie rozwoju językoznawstwa. Nawet najbardziej precyzyjna klasyfikacja stanowi tylko aproksymatywny obraz zróżnicowania formalno-funkcjonalnego jednostek i może być poddana weryfikacji. Nie ma i nie będzie klasyfikacji idealnych.

Literatura

- Arnauld, A., i D.C. Lancelot. 1991. *Powszechna gramatyka racjonalna (Gramatyka z Port-Royal)*, tłum. B. Głowacka, i J. Kopania. Warszawa: Polskie Towarzystwo Semiotyczne.
- Bałabaniak, D. 2013. *Polskie intensyfikatory leksykalne na tle wyrażen gradacyjnych*. Opole: Wydawnictwo UO.
- Bałabaniak, D., i B. Mitrenga. 2015. *Polskie intensyfikatory w ujęciu historycznym*. Katowice: Wydawnictwo UŚ.
- Bańko, M. 1987. „O kilku sposobach użycia terminu «leksem»”. *Studia Gramatyczne* 8: 89–98.
- Bartmiński, J., i M. Nowosad-Bakalarczyk (red.). 2003. *Współczesna polszczyzna. Wybór opracowań, 6. Części mowy*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Bobrowski, I. 1995. *Gramatyka opisowa języka polskiego. Zarys modelu generatywno-transformacyjnego*, t. 1: *Struktury wyjściowe*. Kielce: Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Jana Kochanowskiego.
- Bogusławski, A. 1976. „O zasadach rejestracji jednostek języka”. *Poradnik Językowy* 8: 356–364.
- Bogusławski, A. 1978. „Towards an operational grammar”. *Studia Semiotyczne* 8: 26–90.
- Bogusławski, A. 1987. „Czy istnieje fleksja?”. *Studia Gramatyczne* 8: 7–33.
- Bogusławski, A. 2005. „O operacjach przysłówkowych”. W *Przysłówki i przyimki. Studia ze składni i semantyki języka polskiego*, red. M. Grochowski. Toruń: Wydawnictwo UMK, 15–44.
- Bogusławski, A. 2010. „«Więcej» wśród aspektów prymitywu «wie, że»”. *Linguistica Copernicana* 1(3): 23–79.
- Bogusławski, A., i E. Drzazgowska. 2016. *Język w refleksji teoretycznej. Przekroje historyczne*, t. I–II. Warszawa: Wydawnictwo UW.
- Bühler, K. 1934/2004. *Teoria języka. O językowej funkcji przedstawiania* [Sprachtheorie. Die Darstellungsfunktion der Sprache], tłum. J. Koźbiał. Kraków: Universitas.
- Cyran, W. 1970. „O częściach mowy w języku polskim”. *Rozprawy Komisji Językowej ŁTN* 16: 59–66.
- Danielewiczowa, M. 2012a. „O pewnym ważnym typie informacji leksykograficznej nieobecnej w słownikach”. W *Problemy frazeologii europejskiej IX*, red. A.M. Lewicki. Lublin: Wydawnictwo UMCS, 51–62.
- Danielewiczowa, M. 2012b. *W głąb specjalizacji znaczeń. Przysłówkowe metapredykaty atestacyjne*. Warszawa: BEL Studio.

- Danielewiczowa, M. 2014. *Struktura i znaczenie eksklamatywów. Na materiale współczesnej polszczyzny*. Warszawa: Katedra Lingwistyki Formalnej UW.
- Danielewiczowa, M. 2021. *Aspekt tematyczny w informacyjnej strukturze wypowiedzi. Rozszerzanie i integracja wiedzy*. Warszawa: Wydawnictwo UW.
- Dobaczewski, A. 1998. *Cechy składniowe i semantyczne polskich dopowiedzeń potwierdzających*. Warszawa: Katedra Lingwistyki Formalnej UW.
- Doboszyńska-Markiewicz, K. 2013. *Operatory adnumeratywne w języku polskim. Dystrybucja i znaczenia*. Warszawa: Katedra Lingwistyki Formalnej UW.
- Doroszewski, W. 1952. *Podstawy gramatyki polskiej*, cz. 1. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Duraj-Nowosielska, I. 2021. «*Chcąc – nie chcąc*»? *Intencjonalność działania w wyrażeniach języka polskiego. Wprowadzenie do tematyki. Klasa jednostek wartościujących*. Toruń: Wydawnictwo UMK.
- Duszkin, M. 2010. *Wykładowi przybliżoności adnumeratywnej w języku polskim i rosyjskim*. Warszawa: IS PAN.
- Gaertner, H. 1938. *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Głosownia – semantyka – słowotwórstwo*. Lwów–Warszawa: Książnica-Atlas.
- Gołąb, Z. 1967. „Problem klasyfikacji syntaktycznej czasowników polskich (na zasadzie konotacji)”. *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego* 25: 1–43.
- Grochowski, M. 1985. „Projekt klasyfikacji syntaktycznej polskich leksemów nieodmiennych”. *Polonica* 10: 73–97.
- Grochowski, M. 1986. *Polskie partykuły. Składnia, semantyka, leksykografia*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich–PAN.
- Grochowski, M. 1993. „Syntaktische und semantische Eigenschaften willensäussernder Interjektionen der polnischen Gegenwartssprache”. W *Studies in Polish Morphology and Syntax*, red. G. Hentschel, i. R. Laskowski. München: Verlag Otto Sagner, 293–313.
- Grochowski, M. 1996. „O funkcjach semiotycznych onomatopei”. W *W świecie znaków. Księga Pamiątkowa ku Czci Profesora Jerzego Pelca*, red. J.J. Jadacki, i W. Strawiński. Warszawa: PTF, 267–272.
- Grochowski, M. 1997. *Wyrażenia funkcyjne. Studium leksykograficzne*. Kraków: IJP PAN.
- Grochowski, M. 2003. „Szyk jednostek synsyntagmatycznych w języku polskim (główne problemy metodologiczne)”. *Polonica* 22–23: 203–223.
- Grochowski, M. 2014a. „Kryteria opozycji homonimicznych partykuł i przysłówków”. *Slavica Wratislaviensia* 159: 141–148.
- Grochowski, M. 2014b. „Pojęcie jednostki funkcyjnej. Z historii metodologii składni polskiej”. W *Wyrażenia funkcyjne w perspektywie diachronicznej, synchronicznej i porównawczej*, red. K. Kleszczowa, i A. Szczepanek. Katowice: Wydawnictwo UŚ, 13–23.
- Grochowski, M. 2019. „Kategorie gramatyczne w dorobku Romana Laskowskiego”. *Polonica* 39: 71–84.
- Grochowski, M., A. Kisiel, i M. Żabowska. 2014. *Słownik gniazdowy partykuł polskich*. Kraków: PAU.
- Gruszczyński, W. 1987. „O klasyfikacjach leksemów na części mowy i opisie fleksyjnym rzeczowników w «Morfologii» IJP PAN”. *Studia Gramatyczne* 8: 35–51.
- Grzegorzczkowska, R. 1975. *Funkcje semantyczne i składniowe polskich przysłówków*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Grzegorzczkowska, R. 1987. „Głos dydaktyka w dyskusji na temat granic leksemu”. *Studia Gramatyczne* 8: 65–69.

- GWJPM = Grzegorzczkova, R., R. Laskowski, i H. Wróbel (red.). 1984, 1998. *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Heinz, A. 1978. *Dzieje językoznawstwa w zarysie*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Jodłowski, S. 1960. „Kryteria klasyfikacji wyrazów na części mowy”. *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego* 19: 51–80.
- Jodłowski, S. 1971. *Studia nad częściami mowy*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Jodłowski, S. 1976. *Podstawy polskiej składni*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Karolak, S. 1972. *Zagadnienia składni ogólnej*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Karolak, S. 1990. *Kwantyfikacja a determinacja w językach naturalnych*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Karolak, S. 1999. „Wskaźniki syntaktyczne, wyraz pomocniczy, wyrażenie”. W *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, red. K. Polański. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 639–641, 646–647, 650.
- Karolak, S. 2002. *Podstawowe struktury składniowe języka polskiego*. Warszawa: SOW.
- Klemensiewicz, Z. 1939. *Gramatyka współczesnej polszczyzny kulturalnej w zarysie*. wyd. 2. Lwów–Warszawa: Książnica-Atlas.
- Klemensiewicz, Z. 1960. *Podstawowe wiadomości z gramatyki języka polskiego*, wyd. 3. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Kotarbiński, T. 1961. *Elementy teorii poznania, logiki formalnej i metodologii nauk*, wyd. 2. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Kuryłowicz, J. 1936. „Dérivation lexicale et dérivation syntaxique. Contribution à la théorie des parties du discours”. *Bulletin de la Société de Linguistique de Paris* 37: 79–92.
- Kuryłowicz, J. 1979. „Derywacja leksykalna a derywacja syntaktyczna. Przyczynek do teorii części mowy”, tłum. D. Kurkowska. W *Językoznawstwo strukturalne. Wybór tekstów*, red. H. Kurkowska, i A. Weinsberg. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 148–157.
- Laskowski, R. 1981. „Części mowy – problem syntaktyczny czy morfologiczny?”. *Acta Universitatis Lodzensis. Folia Linguistica* 2: 117–131.
- Laskowski, R. 1984. „Funkcjonalna klasyfikacja leksemów: części mowy”. W *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia*, red. R. Grzegorzczkova, R. Laskowski, i H. Wróbel. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 26–37.
- Laskowski, R. 1987. „Niektóre trudności i kwestie sporne w opisie fleksji języka polskiego”. *Studia Gramatyczne* 8: 99–122.
- Laskowski, R. 1998. „Funkcjonalna klasyfikacja leksemów: części mowy”. W *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia*, red. R. Grzegorzczkova, R. Laskowski, i H. Wróbel. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 52–65.
- Laskowski, R. 1999a. „Części mowy”. W *Encyklopedia języka polskiego*, red. S. Urbańczyk, i M. Kucała, wyd. 3. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 54–57.
- Laskowski, R. 1999b. „Części mowy”. W *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, red. K. Polański. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 99–102.
- Laskowski, R. 2012. „Fleksja języka polskiego po sześćdziesięciu latach”. W *Językoznawstwo w Polsce. Kierunki badań i perspektywy rozwoju*, red. M. Grochowski. Warszawa: KJ PAN, 113–124.
- Łoś, J. 1923. „Składnia”. W T. Benni, J. Łoś, K. Nitsch, J. Rozwadowski, i H. Ułaszyn, *Gramatyka języka polskiego*. Kraków: PAU, 287–408.

- Maldjewa, V. 1995. *Non-inflected parts of speech in the Slavonic languages. Syntactic characteristics*. Warszawa: Energeia
- Małdziewa, W., i J. Bałtowa. 1995. „Syntaktyczna klasyfikacja przysłówków słowiańskich w świetle ich opisu słownikowego”. W *Wyrażenia funkcyjne w systemie i tekście*, red. M. Grochowski. Toruń: Wydawnictwo UMK, 137–142.
- Meillet, A. 1921. *Linguistique historique et linguistique générale*. Paris: Champion.
- Milewski, T. 1952. „Stanowisko składni w obrębie językoznawstwa”. *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego* 11: 74–92.
- Milewski, T. 1965. *Językoznawstwo*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Misz, H. 1967. *Opis grup syntaktycznych dzisiejszej polszczyzny pisanej*. Bydgoszcz: BTN.
- Misz, H. 1981. *Studia nad składnią współczesnej polszczyzny pisanej*. Toruń: Wydawnictwo UMK.
- Porzeziński, W. 1923. „O tzw. częściach mowy słów kilka”. *Przegląd Humanistyczny* 2: 129–150.
- Saloni, Z. 1974. „Klasyfikacja gramatyczna leksemów polskich”. *Język Polski* 54(1–2): 3–13, 93–101.
- Saloni, Z. 2007. „Podstawy teoretyczne”. W W. Gruszczyński, M. Woliński, R. Wołosz, i Z. Saloni, *Słownik gramatyczny języka polskiego*. Warszawa: Wiedza Powszechna, 9–158.
- Saloni, Z., i M. Świdziński. 1981/1998. *Składnia współczesnego języka polskiego*, wyd. 1, 4. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Skarżyński, M. 1994. *Części mowy i ich kategorie w gramatykach polskich XIX i XX wieku (1817–1938)*. Kraków: Wydawnictwo UJ.
- Skarżyński, M. 2001. *W kręgu gramatyk polskich XIX i XX wieku*. Kraków: Towarzystwo Wydawnicze „Historia Iagellonica”.
- Stankiewicz, E. 1994. „Części mowy w filozofii gramatyki”. W *Znaczenie i prawda. Rozprawy semiotyczne*, red. J. Pelc. Warszawa: Biblioteka Myśli Semiotycznej 26, 163–193.
- Sulich, A. 2008. *Tematyzatory polskie. Jednostki leksykalne wyznaczające strukturę tematyczną wypowiedzi*. Warszawa: Semper.
- Szober, S. 1957. *Gramatyka języka polskiego*, wyd. 4. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Ulitzka, E. 2008. „Podziały leksemów na części mowy w teorii gramatyki (przegląd propozycji klasyfikacyjnych ostatniego stulecia)”. *Polonica* 29: 45–79.
- Urbańczyk, S. 1993. *Dwieście lat polskiego językoznawstwa (1751–1950)*. Kraków: Secesja.
- Wajszczuk, J. 1992. „Czym spójniki nie są? Problem spójnika w ujęciu składniowym”. *Acta Philologica* 21: 15–37.
- Wajszczuk, J. 1997. *System znaczeń w obszarze spójników polskich. Wprowadzenie do opisu*. Warszawa: Katedra Lingwistyki Formalnej UW.
- Wajszczuk, J. 2005. *O metatekście*. Warszawa: Katedra Lingwistyki Formalnej UW.
- Wajszczuk, J. 2010. „Functional Class (so Called «Part of Speech») Assignment as a Kind of Meaning-Bound Word Syntactic Information”. *Cognitive Studies / Études Cognitives* 10: 15–33.
- Wajszczuk, J. 2011. „Co właściwie spójniki łączą? Powrót do pytań zasadniczych”. *Prace Filologiczne* 60: 263–285.
- Walusiak, E. 2011. „Synsyntagmatyczność. Problemy interpretacyjne”. *Prace Filologiczne* 60: 287–298.
- Wierzbicka, A. 1969. *Dociekania semantyczne*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Wierzbicka, A. 1971. „Metatekst w tekście”. W *O spójności tekstu*, red. M.R. Mayenowa. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 105–121.
- Wierzbicka, A. 1972. *Semantic Primitives*. Frankfurt am Main: Athenäum.

- Wojdak, P. 2004. *Przysłówki polisegmentalne w modelu składniowym polszczyzny*. Szczecin: Wydawnictwo US.
- Wróbel, H. 1996. „Nowa propozycja klasyfikacji syntaktycznej polskich leksemów”. W *Studia z leksykologii i gramatyki języków słowiańskich*, red. H. Wróbel. Kraków: IJP PAN, 53–60.
- Wróbel, H. 2001. *Gramatyka języka polskiego*. Kraków: Od Nowa.
- Zaron, Z. 2003. „Funkcjonalna klasyfikacja leksemów polskich (kolejna propozycja)”. W *Studia z gramatyki i leksykologii języka polskiego*, red. M. Gębka-Wolak, I. Kaproń-Charzyńska, i M. Urban. Toruń: Wydawnictwo UMK, 179–188.
- Zaron, Z. 2005. „Wykładniki lokalizacji – konstrukcje przysłówkowe czy przyimkowe?”. W *Przysłówki i przyimki. Studia ze składni i semantyki języka polskiego*, red. M. Grochowski. Toruń: Wydawnictwo UMK, 45–55.
- Żabowska, M. 2011. „O tzw. dopowiedzeniach zaprzeczających”. *Prace Filologiczne* 60: 353–364.